

gova rođaka Perchina, koji je ostao bez nasljednika, a imao posjede u Ugarskoj, Slavoniji, u Primorju i u Zagrebu, 25. kolovoza 1287.

Među ispravama koje su već bile objavljene ima daleko više onih koje se odnose na naše zemlje.

Potrebno je navesti da se na kraju knjige nalazi iscrpno i pomno sastavljeno imensko kazalo.

I. Meden

Hajnal István, L'enseignement d l'écriture aux universités médiévales (Budapest 1959). Izdala Mađarska akademija znanosti. Mezey Ladislav popravio je i proširio drugo izdanje poslije piščeve smrti te dodao 50 faksimila — paleografskih specimina. Djelo ima 301 stranu.

Pisac se bavi postankom raznih oblika latinskoga pisma te u ovom djelu iznosi svoju, posve novu teoriju. Već u predgovoru ističe kako u XII i XIII st. naglo raste broj povelja u Mađarskoj i u drugim zemljama; pismo mađarskih povelja vrlo je slično pismu u Austriji, koje je ipak raznolikije; što koja zemlja leži zapadnije od Austrije, to je i veća razlika u pismu; ima međutim u isto vrijeme u Francuskoj pisama koja su posve jednaka pismima mađarskih povelja; štaviše pisana su od iste ruke. Pisac dalje tvrdi da se u srednjem vijeku pismo učilo na sveučilištima, a ne u kancelarijama; mladići raznih narodnosti učili su na pojedinim sveučilištima jednoliko pismo; to su pismo od njih u pojedinim zemljama naučili drugi, ali je s vremenom ipak došlo u pojedinim zemljama do manjih i većih razlika u pismu. Iako ima malo izravnih dokaza o učenju na sveučilištima, ipak pisac smatra da je upravo elementarna nastava pisanja bila glavna zadaća srednjovjekovnih sveučilišta. Pisac ne dokazuje da bi se na sveučilištima učilo kako treba sastavljati povelje, već samo pokazuje kojim bi se putem ili metodom moglo doći do takvih dokaza.

U I poglavlju raspravlja pisac o razvitku pisma koje se upotrebljavalo za pisanje povelja. On spominje kako je rimsko pismo, i knjiško i kurzivno, preživjelo propast rimskog carstva, ali je doživjelo degeneraciju, osobito kod sudova, te su ga tu znali čitati jedino pravnici. U VIII st., u doba Karlovića, pismo je tako uspješno regenerirano, da se njime iza nekoliko stoljeća pišu povelje, a do danas tiskaju knjige. To je karolinško pismo, općenito upotrebljavano u srednjoj i zapadnoj Evropi, vjerojatno zato što se općenito učilo u školama. U X i XI st. u zemljama sjeverno od Alpa izrada povelja opada, a u XII i XIII st. s općim kulturnim procvatom doživljava i pismo svoj preporod. Do sada se u paleografiji mislilo da se knjiško pismo učilo, njegovalo i upotrebljavalo u crkvenim skriptorijima, a poveljno pismo u udruženjima službenika kancelarije. Pisac pobija to mišljenje i dokazuje da su u isto vrijeme u Mađarskoj i susjednim zemljama povelje pisane istim pismom; da su u razna vremena u istoj kancelariji povelje pisane raznim pismom što nema lokalni značaj. Značajka je toga pisma: discipliranost, nepogrešivost pera, duga i produbljena uvježbanost, a osobito jednoličan razvitak osnovne tehnike pisanja. Pisac napominje da je u isto vrijeme jednako ili vrlo slično pismo u Francuskoj, Zapadnoj Njemačkoj, Engleskoj, Poljskoj i skandinavskim zemljama, što se ne da drugačije objasniti nego tako; da je sjeverno od Alpa

postojala u isto vrijeme općenita i homogena nastava pisanja. U Italiji se u isto doba drugačije piše, što je i sasvim razumljivo. Dok na sjeveru pišu povelje klerici (nižih redova), u Italiji ih pišu slobodni notari, kojih sloboda u pisanju posve je očigledna. Razlika je i između klera južnog i sjevernoga: južni zna više latinski, pa zato od Karlovića dalje uči latinske tekstove napamet, a sjeverni zna manje latinski pa je zato prinuđen mnogo pisati.

U II poglavlju pisac objašnjava postanak gotičke kurzive. Dok su u doba Merovinga kraljevu kancelariju vodili pravници laici, Karlo Veliki i njegovi nasljednici imaju dvorske kapelane. Oni ne poznaju rimsko pravo pa ga zato zanemaruju; služe se običajnim narodnim pravom; pišu okruglim i pravilnim slovima — karolinom, jer im je važnije lako čitati nego li brzo pisati; a pišu općenito malo, pa zato iz IX-XI st. ima malo sačuvanih dokumenata. U XII i XIII st. rimsko pravo ponovno oživljava; o sudovanju pišu se zapisnici (sudovanje nije više samo usmeno); sad treba opet brže pisati i kod pisanja se služiti ligaturama i kraticama. Tako se razvila gotička kurziva (od karoline se nešto kasnije razvilo renesansno pismo koje utječe na stvaranje današnje knjiške minuskule).

U III se poglavlju raspravlja o nastavi na sveučilištima. Statuti su pojedinih sveučilišta dopuštali da se u školu mogu upisivati studenti od 8. do 25 godine. Iz toga pisac zaključuje da je na sveučilištima nastava bila kompletna, tj. osnovna, srednja i visoka. Učenje pisanja bio je poseban predmet koji je spadao u osnovnu nastavu. U posebnim biskupskim i samostanskim školama, neovisno od sveučilišta, učilo se crkveno pjevanje, recitiranje brevijara i elementi latinskoga jezika. Poseban je predmet u tim školama bio: »pingere litteras« tj. učenje pisanja.

IV poglavlje govori o tome kako su neki sveučilišni profesori svoja predavanja studentima diktirali. Kako su studenti bili razne dobi i naobrazbe, trebalo je predavanja podijeliti na stupnjeve. Zato je bilo zabranjeno sva predavanja diktirati, već je trebalo naprednijim đacima govoriti slobodno, neka bi oni sami sebi pravili bilješke iz predavanja. U svakom slučaju, studenti su morali mnogo pisati, iz čega slijedi da su morali dobro poznavati kako latinski jezik i gramatiku tako i pisanje.

V poglavlje prikazuje tečajeve za redigiranje povelja. Ako se sveučilište u srednjem vijeku bavilo osnovnom nastavom, onda je sasvim razumljivo da se ondje učilo i to kako se sastavljaju i pišu povelje. Nastava o redigiranju povelja u uskoj je vezi sa spremanjem za službu javnoga bilježnika (notarijans publicus). Institucija javnog bilježnika postojala je na jugu u Italiji i Dalmaciji. Javni je bilježnik bio svjetovnjak i izdavao je dokumente u svoje ime. U sjevernim su zemljama isprave izdavane u ime neke ustanove (npr. klerici u ime kaptola koji je locus credibilis). Iz sačuvanih se izvora zna da su se mlađići za službu javnoga bilježnika osposobljavali ili školovanjem na sveučilištu ili praktičnim radom kod javnog bilježnika. Školovanje na sveučilištu trajalo je dvije i više godina. Nastava je imala rang nižega stupnja i vršila se u obliku tečajeva, jer slušači nisu bili obvezani na dispute kao drugi, redoviti studenti. Učile su se neke pravne discipline, retorika i paleografija, kojoj je posvećivano mnogo pažnje. Obuka se vršila na filozofskom, a ne na pravnom fakultetu, jer su filozofski fakulteti tada bili orijentirani više na praktički rad nego li na teoretski studij. Tko je radom kod javnog bilježnika sticao osposobljenje za službu javnoga bilježnika, morao je polagati ispit pred komi-

sijom svoga ceha, od koje je dobivao diplomu za vršenje službe javnog bilježnika.

U VI se poglavlju raspravlja o utjecaju školske nastave na jedinstvenost evropske diplomatske prakse. Pod utjecajem nastave pisanja na sveučilištima postignuta je u Evropi velika jedinstvenost u pisanju (paleografija) i sastavljanju (diplomatička) povelja. Postoje samo manje razlike u pisanju i obliku francuskih te mađarskih i drugih povelja. Do te je razlike došlo zato što su studenti na sveučilištima bili podijeljeni i udruženi po nacijama, pa su studenti pojedinog udruženja radije slušali profesora svoje nacije nego li druge i tako uz mnogo toga zajedničkoga stekli i neka posebna znanja. Ta su se posebna znanja očitovala i u sastavljanju i pisanju povelja. Pojedine kancelarije imaju svoj stil i frazeologiju, koja se očituje kod redigiranja povelja, ali sve te specifičnosti toliko su neznatne da se na temelju njih ne može nikako dokazati postojanje posebnih pisarskih škola. Specifičnosti u pojedinim kancelarijama dolaze od njihovih službenika i nekih sitnih tradicija. Te su specifičnosti toliko neznatne da jedine ne čine vrstu ili rod pisma, nego se više njih može nalaziti unutar jedne vrste pisma. Prema tome, do raznih vrsta pisama moglo je doći samo zato što se na sveučilištima učilo pisati. Ovu svoju tvrdnju pisac smatra samo hipotezom i poziva sve paleografe neka u izloženom smislu dalje istražuju, pa će manje pridavati važnosti pisarskim školama nekih dvorskih kancelarija.

Svakako zadivljuje jedinstvenost karolinškog i gotičkog pisma u raznim evropskim zemljama. Tu su jedinstvenost podržavala doista sveučilišta, ali i drugi faktori koje pisac ne spominje. Njegova će biti zasluga što će se stajalište historičara prema postojanju i utjecaju skriptorija i kancelarijskih škola morati izmijeniti.

Dr J. Buturac

PTT ARHIV

1958. god. pojavila se povremena publikacija »Ptt arhiv«, koja je u neku ruku zamijenila sindikalni časopis »PTT« (izlazio od siječnja 1950. do travnja 1959). Publikacija izlazi u izdanju Ptt muzeja Beograd. Zadaća je časopisa da objavljuje — kako je istaknuto u uvodu I sv. — historijsku građu, rasprave, bibliografiju i priloge koji se odnose na razvoj jugoslavenskih pošta, telegrafa i telefona. Osim toga osigurat će stručnu i naučnu suradnju između ptt struke i drugih naučnih i stručnih institucija u zemlji i inozemstvu. Sve će to, po mišljenju redakcije, omogućiti da se u dogledno vrijeme pristupi objavljivanju historije jugoslavenskih ptt.

Dosada je izašlo 6 svezaka »Ptt arhiva« (od 1958-1961) i obuhvaćaju oko 900 str. U njima su objavljene rasprave, članci, prilozii, građa, bibliografija i kritika iz područja prošlosti ptt. Budući da je u svim priložima postavljeno težište na historiju pošte u svim našim krajevima, potrebno je barem u općenitom pregledu prikazati sadržaje dosadašnjih brojeva. (Rimski broj u prikazu označava svezak, a arapski stranice).

Bez sumnje pažnju historičara privući će rasprava dr Velimira Sokola, Ivan (Weikhardt) Valvasor (I, 5-38; II, 7-31; III, 5-28). U uvodnom dijelu rasprave konstatira se da je historija pošte povezana s cjelokupnom historijom